

Det oupptäckta kulturarvet

Bebyggelse i Tierps kommun 1940-1979

Kristina Alm
Helena Gåije

Det oupptäckta kulturarvet

Bebyggelse i Tierps kommun 1940-1979

**Kristina Alm
Helena Gåije**

DET OUPPTÄCKTA KULTURARVET
BEBYGGELSE I TIERPS KOMMUN 1940-1979

Text & Foto: Elin Bäckersten, Kristina Alm och Helena Gåije

Layout: Kristina Alm och Helena Gåije

Kartbearbetning: Kenneth Ottosson

Tryck: Tierps Tryckeri AB, Tierp 2010

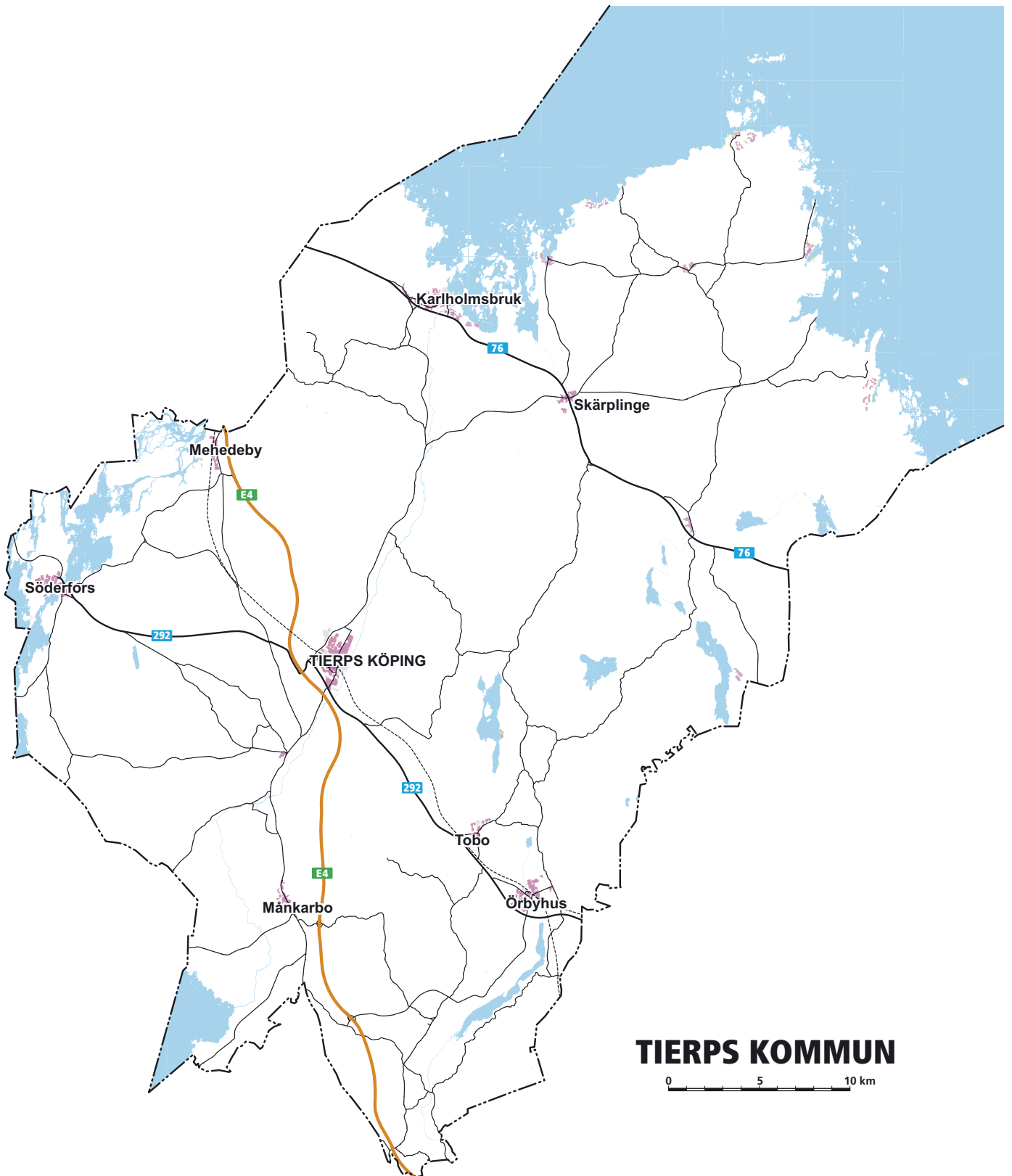
ISBN: 978-91-633-5831-9 (tryck)

ISBN: 978-91-633-5832-6 (pdf)

Tierps kommun
815 80 Tierp
Tfn 0293-180 00
www.tierp.se

Innehåll

Inledning	5
Tendenser i tiden	6
Arkitektoniska ideal	8
Kulturmiljövårdens utveckling	9
Förändring och ombyggnad	9
Tätorter i Tierps kommun	11
Tierp	11
Karlholm	12
Mehedeby	13
Månkarbo	14
Skärplinge	14
Söderfors	15
Tobo	15
Örbyhus	16
Exempelsamling	17
1940-talet	18
1950-talet	22
1960-talet	27
1970-talet	33
Byggnadsförteckning	39
Litteraturtips	40

Inledning

Denna skrift är resultatet av en inventering av det moderna samhällets byggande i Tierps kommun 1940-1979. Inventeringen har genomförts som en översiktlig fotodokumentation av tidstypiska byggnader i kommunens tätorter under hösten 2008 och 2009. Den har gjorts som en del i det nationella projektet ”Det moderna samhällets kulturarv” initierat av Riksantikvarieämbetet via länsstyrelserna till kommunerna.

Den här boken ska inte ses som en arkitekturguide till Tierps kommun, utan snarare en folklig arkitekturhistoria med utgångspunkt i vår kommun. Fokus ligger framför allt på det typiska, inte det speciella, det som faktiskt byggdes, inte visionerna och idealen.

Syftet med skriften är att belysa en bebyggelsegrupp som ännu inte ses som värdefull av de flesta. Faktum är att den här bebyggelsen nu är mellan 30 och 70 år gammal och står inför stora renoveringsbehov, vilket betyder att förändringstrycket är högt. Vi vill uppmärksamma arkitektoniska kvaliteter och karaktäristiskt samhällsbyggande i våra vardagsmiljöer. Vår förhoppning är att uppskattningen av dessa byggnader och miljöer ska öka.

Deltagande i projektet

Lars Wilson, länsantikvarie på länsstyrelsen i Uppsala initierade projektet i länet och bistod med pengar till tryckningen. Elin Bäckersten, bebyggelseantikvarie och praktikant på Tierps kommun, startade inventeringsarbetet. Agnetha Pettersson, antikvarie på Upplands Museet, bidrog med erfarenheter och råd. Astrid Sandström, arkivarie på Tierps kommun, hjälpte till med att ta fram arkivmaterial. Helena Gåije, planarkitekt, Kristina Alm, bebyggelseantikvarie, och Kenneth Ottosson, plantekniker på Tierps kommun, ansvarade för genomförandet.

Tendenser i tiden

Den moderna tidens byggande och planerande tog fart efter andra världskriget, men började egentligen tidigare än så. Sverige var redan innan krigets slut inne i en stark moderniseringsprocess som började i och med industrialismens genomslag.

Arbetsstillfällena flyttades från landsbygdens jordbruk till städerna och den kraftiga inflyttningen till städerna skapade en stor bostadsbrist och trångboddhet. Det socialdemokratiska partiets regeringstillträde och folkhemsandan var det som lade grunden till den explosionsartade byggvåg, som gick från Per-Albin-torp till Miljonprogrammets flerbostadshus på bara trettio år.

Bostadsbyggande

Egnahemsrörelsen var ett borgerligt initiativ vid 1900-talets början för att främja sunda och friska medborgare. Den fick stort genomslag först på 1930-talet då landsbygden och städernas utkanter fylldes av småhus i liknande uppförande. Staten bistod med förmånliga lån till företagsamma familjefäder, ofta med motkrav att familjen inte skulle ha husdjur eller vara för glada i spriten.

Många bostäder byggdes också i flerfamiljshus. De allmännyttiga bostadsföretagen gynnades med statliga lån, men dessa företag hade också krav på sig att förse även svagare grupper med bostäder. Mängden allmännyttiga bostadsföretag ökade dramatiskt under efterkrigstiden. Flerfamiljshus byggdes också runt om i landet av bland andra Hyresgästernas Sparkasse- och Byggnadsförening (HSB). Detta är den första byggvågen i perioden som kallas för folkhemmet.

Åren 1946-1948 antogs av riksdagen en rad åtgärder som syftade till att höja livsvillkoren för invånarna. Hyresbidrag infördes och bostadsforskning började bedrivas för att komma fram till olika standarder att tillämpa i byggprocessen, så att boendet skulle bli så ändamålsenligt som möjligt.

Statens långtgående bostadssociala och samhällsbyggande ambitioner, tillsammans med utbredningen av HSB och Kooperativa förbundet, samt framväxandet av rikstäckande byggfirmor, gav byggandet under perioden en likriktning i volym, form och arkitektoniska detaljer, men med hög standard.

Stadsplanering

Grannskapsplaneringen vann mark under 1950-talet. Tanken var att bygga områden där de boende hade alla grundläggande funktioner: skola, omsorg, kyrka och mötesplats samt handel och arbetsplatser. Perioden inledde en nybyggnadsvåg av offentlig service runt om i landet.

Bostadsbristen förblev ändå hög och boendevillkoren dåliga. Sent in på 1950-talet hade Sverige bland de lägsta boendestandarderna i Europa. Krafttag mot trångboddhet och ohälsosamma bostäder togs, förberedelserna för det som kom att kallas Miljonprogrammet startade.

Byggbranschen rationaliserade och industrialiserade sitt arbete och material. Nya tekniker utvecklades. Ingenjören blev alltmer av samhällsbyggare och arkitekten skolades för social ingenjörskonst. Planer för ett nytt Sverige började ta form.

Miljonprogrammet – rivning och byggande

Mellan 1965 och 1974 uppfördes en miljon nya bostäder i Sverige. Det var en starkt rationaliserad och ingenjörstyrd byggbransch som periodens byggnader tillkom i. Detta syns i miljöerna i dessa områden. Trafiken löper utanför området, gårdarna blev på så vis bilfria utan att vara stängda. I husens fasader kan man ofta utläsa de prefabricerade byggelementen som använts i uppförandet.

Men mycket mer än höga hus byggdes. Till miljonprogrammet räknas också villor, radhus och låga lamellhus byggda under tidsperioden. De ligger inte heller bara i nya förorter utan även på landsbygden och mitt i staden på de rivningstomter som över hela landet gapade tomma.

Tidens ideal inom byggande, ingenjörskonst och arkitektur stod mot den gamla verkligheten. Kalla, enkla trähus, vattenpump och dass på gården, ohyra och sjukdomar. Fattigdom gav trångboddhet som ofta ledde till ohälsa. Detta var verkligheten för den största delen av Sveriges befolkning, bara ett par decennier innan miljonprogrammet lanserades. Dessa förhållanden var helt oförenliga med det moderna samhället. Det gamla måste bort och försvinna, ge plats åt det nya.

Saneringen, dvs rivningen, av stadskärnorna var ett sätt att bli av med alla de obehagligheter som den äldre bebyggelsen representerade. Den moderniserade byggbranschen kunde optimera markanvändningen på attraktiva platser i staden. På ett par år försvann mycket av den äldre bebyggelsen i Sveriges städer och ersattes med goda bostäder och hus anpassade för modern konsumtion, som Domus- och EPA-varuhus.

Protester

Snart var städerna i Sverige snarlika varandra och hela stadsdelar var borta. Men var det nya sättet att bygga hus det rätta? En nostalgisk ström drog över landet och demonstrationer och protester mötte dem som stod i bräsch för rådande stadsbyggnadsideal. Opinionen hade vänt.

Arkitektkåren, ingenjörerna och stadsplanerarna fick mycket kritik för de områden de skapat. Kritikerna menade att det mänskliga försvunnit någonstans på vägen in i framtiden och historien klippts av. Rivningarna av de äldre byggnaderna fick inte bara till resultat att hus försvann, berättelserna om stadens utveckling och vardagsliv gick också förlorade.

1970-talet avslutades med en tillbakagång till det försvunna och förlorade i arkitekturen. En reaktion mot enkla former, rena material och funktionella förhållanden mellan bostad, gård och gata ledde till att man gick tillbaka till träpaneler, faluröda radhus och mindre bostadsenheter runt en bygata.

Arkitektoniska ideal

Folklig funkis och trivsamt tegel

Funktionalismens rena former och enkla linjer hade vunnit stort genomslag under 1930-talet. De platta taken och stora fönsterytorna var dock inte riktigt anpassade efter svenska förhållanden. Under kriget blev det också brist på byggnadsmaterial, som armeringsjärn till betongkonstruktioner och asfalt till de platta taken. Med bränslebristen var det inte heller lämpligt att bygga hus med så stora fönster. Resultatet blev under 40-talet en enkel arkitektur med drag från funktionalismen men med sadeltak och utan långa fönsterband.

Reaktionen mot den stilrena funktionalismen kom snart till uttryck i arkitekturstilen som har kallats nyrealismen. Utvecklingen gick mot fasader i tegel eller puts i varma färger och sadeltak. Husen försågs med dekor i form av fönster- och portomfattningar, burspråk och ibland även konstnärliga utsmyckningar. Två- eller trevånings friliggande lamellhus är vanligast inom flerfamiljsbyggandet. Enbostadshusen byggs i en våning eller som 1½-planshus. Fasaderna gjordes i träpanel, puts eller tegel.

Standarden höjdes och en lämplig familjebostad ansågs nu vara minst en tvårummare. Bostäderna var ofta kompakta och mycket välplanerade efter tidens ideal. Badrum blev standard även i mindre lägenheter, som tidigare hade fått nöja sig med gemensamt badrum i källaren. Balkonger lades på husets långsida i kompletterande material. Bilismen utvecklades starkt och garage ingick ofta i bostadsenheten. Grönytor mellan husen visades stor omsorg och följde naturens förutsättningar.

Nya livet, nya huset

En enorm utveckling i bostadsstandarden skedde och från 1960-talet märks välfärdslivs-stilen i byggnaderna. TV:n, bastun och hobbyn fick egna rum. En familj bedömdes under 60-talet behöva fyra rum och kök och villan gick sitt segertåg genom Sverige med stora nybyggda villaområden som följd.

Tegel var det vanligaste fasadmaterialet. Färgskalan, som i början höll sig till det traditionellt gula och röda teglet, förändrades fram mot 70-talet till skalan från vitt till brunt med utvecklingen av nya fasadstenar. Taken var ofta flacka sadeltak med tegeltäckning eller pulpettak med takpapp. Källardelen försvann och garage eller carport ordnades vid sidan om huset. Större fönsterytor, fönsterband, bröt upp fasaden. Arkitekturen förenklades och anpassades till rationellt byggande, samtidigt som byggnaderna blev allt större.

Byggandet av flerfamiljshus nådde sin kulmen genom standardiseringen av byggprocessen. Denna möjliggjorde snabbare uppförande i större skala, de prefabricerade byggelementen monterades snabbt med mindre hantverk. Detta gav repetitiva fasader och tydligt definierade gatu- och gårdsrum. I fasaderna var det vanligt med tegel eller betongelement med frilagd ballast som lämnar konstruktionen avläsbar. Fönsterband löpte över fasaden. Gårdarna var privata utan att vara slutna och utformningen med planteringar och lekplatser gavs stort utrymme, men var ofta schematiskt planerade.

Åter till byn

Mörka träpaneler och snickerier är signifikativt för 1970-talets arkitektur. Byggandet av flerfamiljshus avtog, men småhusmarknaden blomstrade fortfarande. Villorna byggdes i en mängd olika former, från låga enplanshus till stora tvåvåningsvillor och 1½-planshus med branta tak. Trähusbyggandet får en pånyttfödelse och med den återkommer många av de traditionella detaljerna, som farstukvistar och spröjsade fönster.

Kulturmiljövårdens utveckling

Från 1970-talet och fram till idag har ett skifte skett i definitionen av begreppen kulturhistoria och kulturhistoriskt värde. Från att mer eller mindre vara liktydigt med gammalt och sällsynt samt nästan uteslutande omfatta det arkitektoniska arvet från samhällets övre klasser har perspektivet vidgats.

Ett resultat av protesterna mot 1960- och 70-talens rivningar var att bebyggelse typer och områden, som negligerats av den traditionella kulturmiljövården, uppmärksammades. Inte främst för vilken arkitekt som ritat eller vilken stor personlighet som bott i huset, utan för den förbisedda historia som tagit fysisk form i de hus som nu försvann.

Som följd av detta förändrades innebörden i begreppen inom kulturmiljövården. Det intressanta är inte alltid det sällsynta, ett enskilt objekt kanske inte har lika stor betydelse som en helhetsskapande miljö. Fokus för kulturmiljövården är inte längre bara bevarandet av den fysiska miljön, utan också berättelsen och det som händer i oss, då den byggda och brukade miljön förmedlar denna berättelse.

Vårt eget avtryck är svårt att se och förhålla sig till. Ibland kan det vara värdefullt att titta på världen genom våra barnbarns ögon och tänka efter vilken historia de har rätt till. Idag talar många fortfarande med saknad om den bebyggelse som revs under 60-70-talen, den gamla trähusbebyggelsen från 1800- och början av 1900-talet. Det blev ett hål i historien för att man tyckte att de husen saknade värde. Det är ännu inte många som ser några större värden i miljonprogrammets bebyggelse, men den är en del av vår historia. Den berättar om sin tid och dess ideal. Vi och kommande generationer kan lära oss mycket från den, och det innebär att vi behöver värna om den.

Förändring och ombyggnad

Under det senaste halvsekle har samhället genomgått dramatiska förändringar när det gäller boendestandard. Vi har idag mycket större krav på både komfort och utrymme än man hade på 1940-talet. De estetiska idealen har också förändrats. Detta har resulterat i att en stor del av den äldre bebyggelsen har genomgått stora förändringar. Vanligt är tillbyggnader, utbytta fönster och dörrar, tilläggsisolerade fasader och utbytta fasad- och takmaterial.

Dessa åtgärder har gett oss många byggnader som är kraftigt förändrade i uttrycket och inte kommunicerar detsamma på ut- och insida. Förändringsarbetena är dock inget som

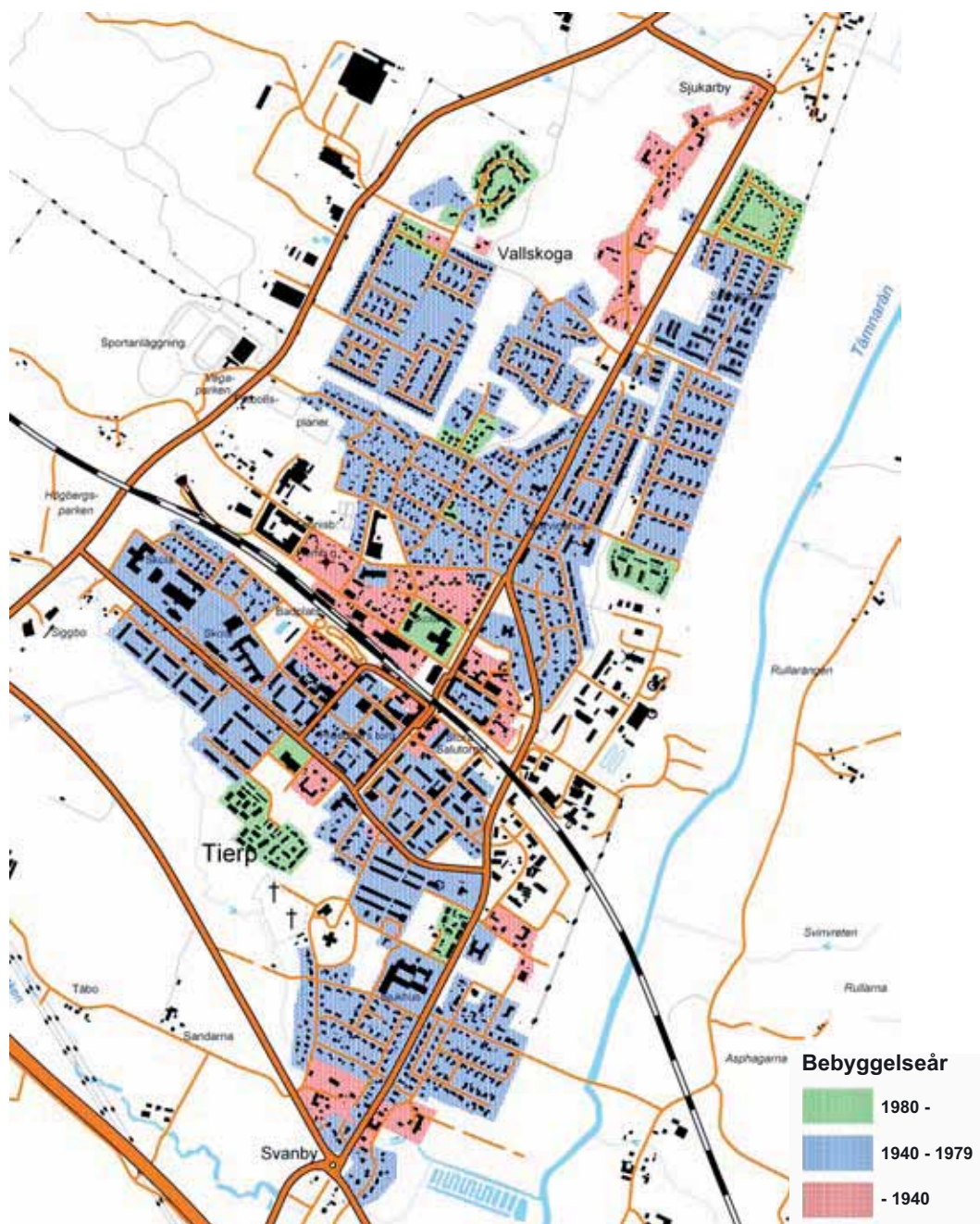
ska önskas ogjort. De har lett till ett fortsatt användande av äldre bebyggelse, vilket har bibehållit fysiska strukturer i den bebyggda miljön. Genom det fortsatta brukandet av det redan byggda, hushållar vi med resurser och bygger vårt hållbara samhälle.

Genom att titta på förändringar på andras hus kan vi också inspireras till eftertanke kring våra egna val vid underhåll och ombyggnader. Vad passar mitt hus? Stämmer färgen jag vill måla på fönsterkarmarna med husets eget uttryck? Smälter det nya garaget in i helhetsbilden på gatan? Fungerar tillbyggnaden med husets stil och proportioner? Alla val bör göras utifrån husets egna förutsättningar för att få en god helhetsverkan och vackra hus, gator och samhällen.

Tätorter i Tierps kommun

Tierp

Den 14 december 1874 invigdes järnvägsstationen och Tierps stationssamhälle blev snart bygdens centrum. Byggnader började uppföras runt stationen och torget och 1888 instiftades en byggnadsstadga, följt av den första stadsplanen fyra år senare. Den planen reviderades år 1918 av arkitekten Cyrillus Johansson. Året därpå blev Tierp en köping. Vid kommunreformen 1974 slogs sex små landskommuner ihop med köpingen till nuvarande Tierps kommun.

Under första halvan av 1900-talet växte köpingen ut över Bäggebys och Åskarsbys marker runt stationen, först huvudsakligen på den norra sidan av järnvägen med ett industriområde och ett villaområde, men industri fanns även söder om stationen.

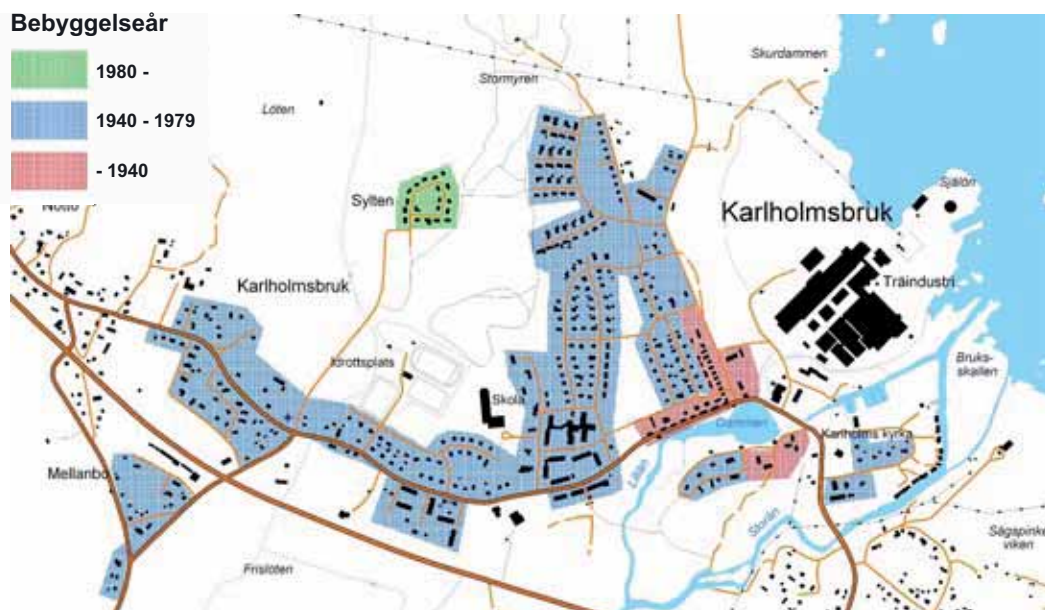
Under 1900-talets andra hälft började köpingen att bre ut sig över Svanbys, Vallskogas och Sjukarbys marker. Centrum byggdes ut längs Centralgatan. Skolor och flerbostadsområden byggdes kring Gävlevägen och ner mot Natanaelskyrkan. Söder därom byggdes mindre villakvarter, men den främsta villabyggnationen skedde i norr med stora områden styckebyggda villor och grupphusområden.

Karlholm

Karlholmsbruk ligger vid Lövsta bukten och är kommunens enda tätort vid Bottenhavet. Orten har vuxit upp kring Karlholmsbruk som funnits på platsen sen början på 1700-talet.

Det gamla bruket var lokaliserat till ett ur kommunikationssynpunkt gynnsamt läge vid Tämnråns fall och utlopp i Lövstabukten. Bruket fick namnet Carlholm efter Charles de Geer, Lövsta bruks ägare. År 1937 köptes bruket av Karlholm AB, ett företag bildat av Korsnäs Sågverk AB och Kooperativa Förbundet. En fabriksanläggning för tillverkning av träfiberskivor anlades. Produktnamnet blev Karlit. Fabriken kom att bli mycket viktig för ortens utveckling.

Samhället började expandera med tillkomsten av den nya fabriken. Utbyggnaden skedde främst i området nordväst om den gamla bruksbebyggelsen med huvudsakligen villa-bebyggelse. Centrum och en förhållandevis stor mängd flerbostadshus placerades längs Nöttövägen. Efter 1970-talet avstannade byggnationen och endast enstaka nyare byggnader finns.

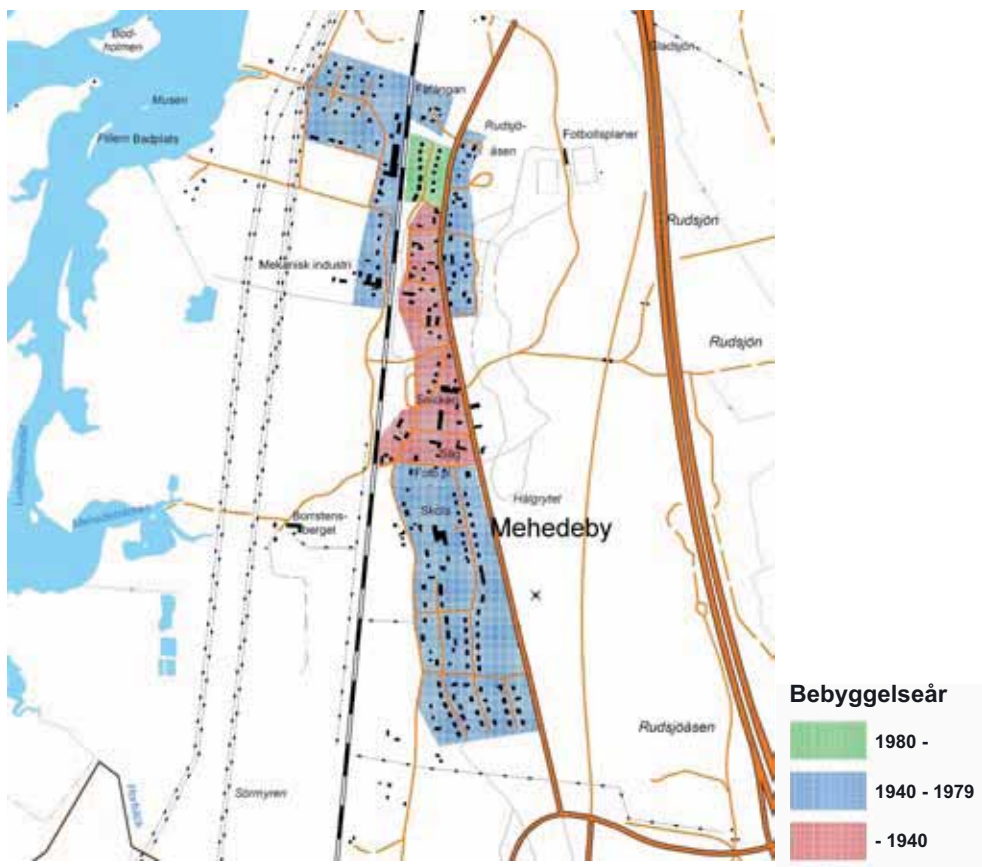
Mehedeby

Mehedeby omnämns första gången 1391 som Mydeedhne. Mehedeby ligger mellan Dalälvens fjärdar i väster och Uppsalaåsen i öster, vid den gamla riksvägen. Med sitt läge mellan de större bygderna Tierp och Älvkarleby, befanns Mehedeby vara lämpligt för inrättande av gästgiveri och posthemman.

År 1874 blev Mehedeby en anhalt efter den nya järnvägssträckningen mellan Uppsala och Gävle. Stationen förlades norr om bykärnan och en ny bebyggelsekoncentration växte fram här runt sekelskiftet 1900. Vid denna tid började också andra näringar att etableras i det gamla jordbrukssamhället, såsom affärsverksamhet, sågverk och tegelbruk.

Byggandet av Untra kraftverk 4 km sydväst om Mehedeby under 1910-talet fick en positiv effekt på ortens utveckling, inte minst ur ekonomisk synpunkt då inkomsterna möjliggjorde en modernisering av delar av den äldre bebyggelsen.

Under 1960-70-talen expanderade Mehedeby med nya villaområden i södra och norra delen av samhället.

Månkarbo

Månkarbo var under stenåldern en stor havsvik. I samband med landhöjningen började marken odlas upp och byar uppstod. Från medeltiden och framåt var orten en bondby och jordbruket dominerade ända fram på 1920-talet

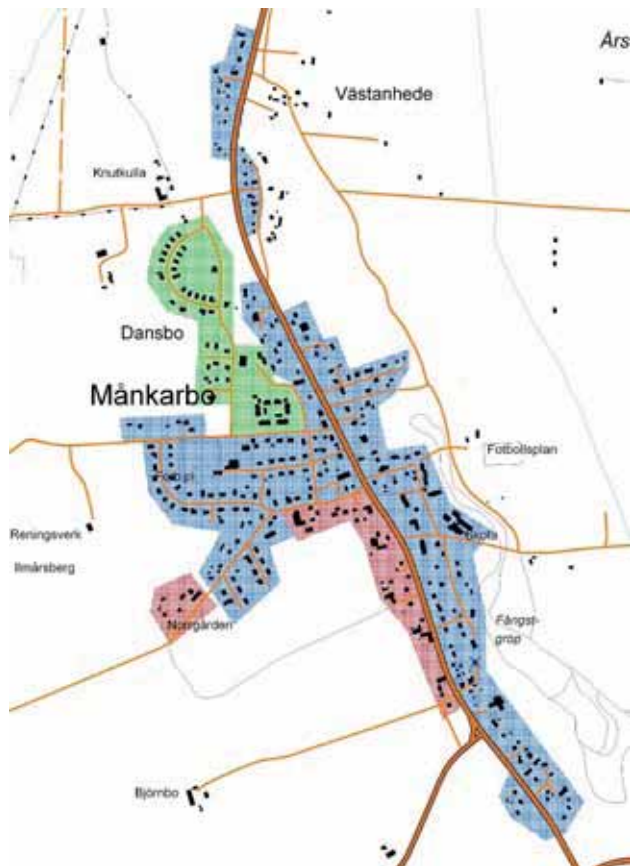
Först under 1950-talet, i samband med bilismens genombrott, kom samhället att växa. De största arbetsplatserna kom att finnas vid cementgjuteriet, byggnadsfirman, åkeriet, lådfabriken och hos bryggeridistributören.

Samhället består huvudsakligen av villabebyggelse. I första hand byggdes orten ut längs den stora genomfartsvägen. Under 1960-talet började man även bygga villaområden väster om vägen. Byggnationen kulminerade under 70-talet men har fortsatt i liten skala ända till idag.

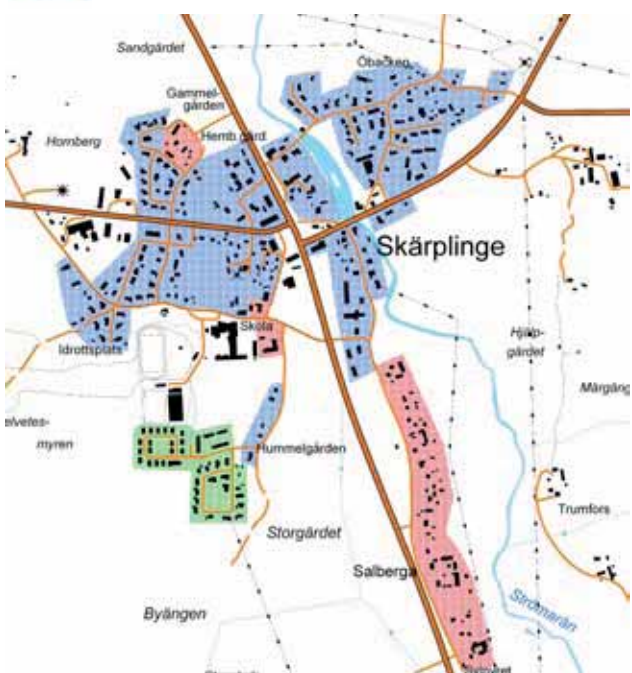
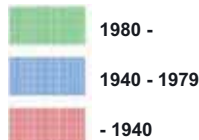
Skärplinge

Skärplinge omges av ett öppet och flackt jordbrukslandskap där Strömarån har sitt lopp genom samhällets östra del. Det ursprungliga bebyggelseläget ligger längs den äldre vägsträckningen mellan Skärplinge och Österänge, Salbergavägen.

Skärplinges nutida centrum är samlat kring torgbildningen i korsningen mellan Tierpsvägen och Gävlevägen. Torget flankeras av affärs- och bostadshus i två våningar från 1960- och 1970-talen. Villaområden byggdes främst i nordost och runt Tierpsvägen i väster.

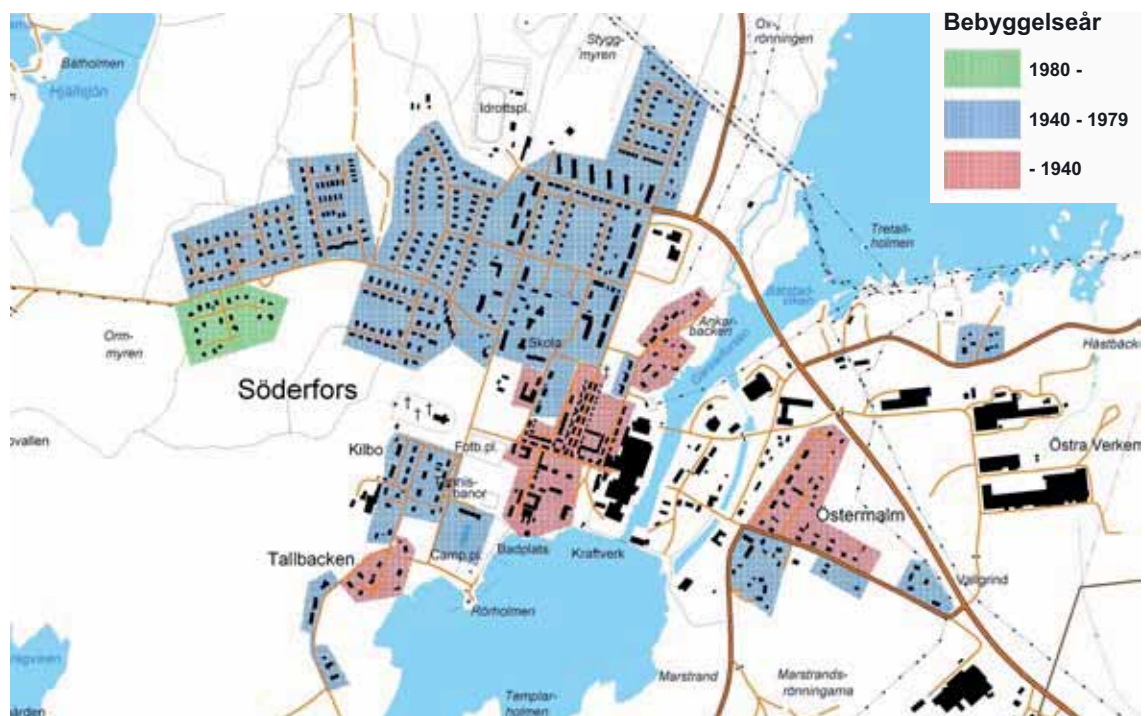
Bebyggelseår

Söderfors

Söderfors ligger i den västligaste delen av Tierps kommun och avgränsas i väster av Dalälven. Söderfors bildade år 1699 en egen kyrksocken som en följd av att det 1676 anlagda ankarbruket hade medfört en befolkningstillväxt. Det nya bruket låg isolerat och under delar av året otillgängligt från centralbygden i Tierp. Söderfors fick egen präst, kyrka och begravningsplats. Större delen av socknen lydde då under Söderfors bruk.

Den äldre bebyggelsen i Söderfors är koncentrerad till området kring bruket, på båda sidor om älven. När byggnationen började ta fart efter kriget skedde utbyggnaden främst på Jörsön, på västra sidan. Till stor del var det egnahem och villor som byggdes, men även många flerbostadshus byggdes som arbetarbostäder.

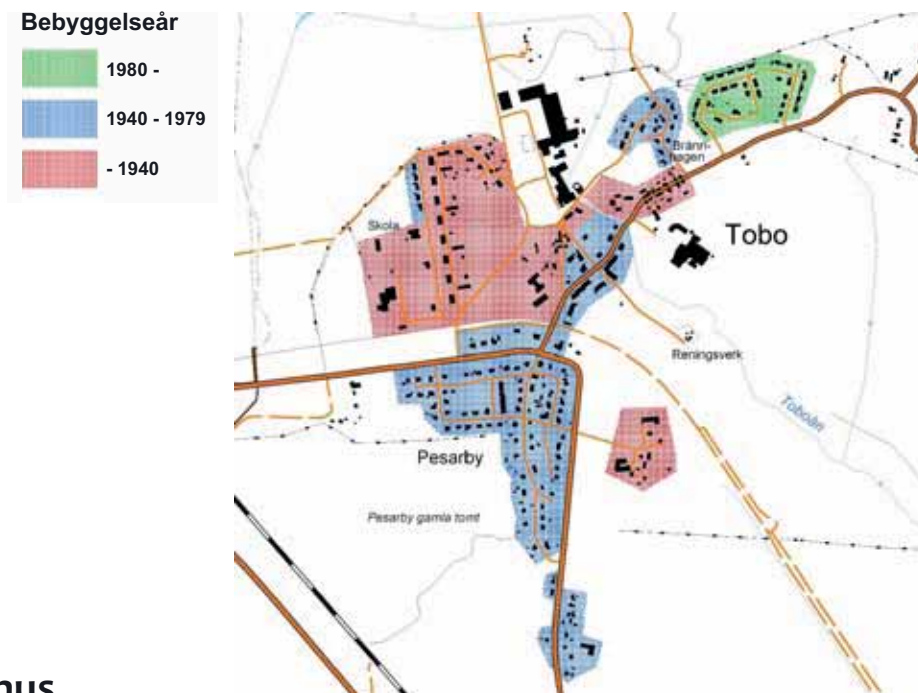

Tobo

Tobo orten har vuxit upp kring Tobo bruk, vilket är det enda av de uppländska bruken som har en bevarad bebyggelsestruktur som daterar sig till 1600-talet. Denna bebyggelse är lösare grupperad än de bruk som karaktäriseras av 1700-talets strikta idealplaner.

Tobo bruk ligger vid Toboån ett par kilometer uppströms åns utlopp i Kyrksjön. Tobo har en station utefter järnvägslinjen Uppsala-Gävle. Järnvägen fick en stor betydelse för Tobos utveckling som industriort.

När Tobo började expandera på 1940-50-talet skedde det främst söder ut längs Bruksgatan och i området söder om Tierpsvägen. Senare byggdes även områden i norra delen av samhället. Orten består till största delen av villabebyggelse, men längs Bruksgatan finns en del flerbostadshus.

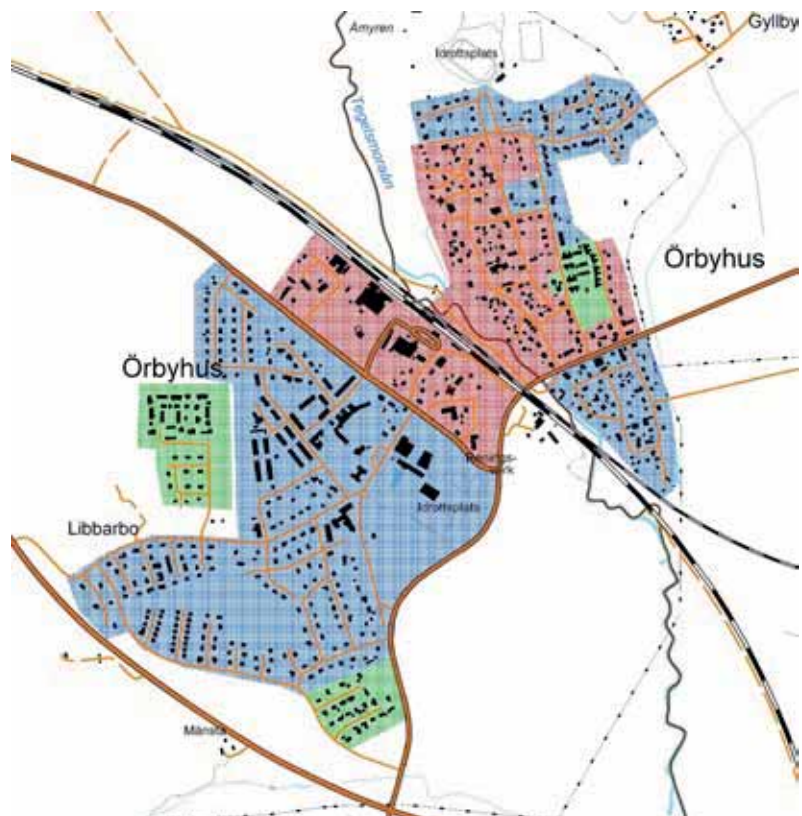

Örbyhus

Örbyhus växte fram som ett stationssamhälle efter järnvägslinjen mellan Uppsala och Gävle som invigdes 1874. Ur bebyggelsesynpunkt är Örbyhus typiskt för de stations-samhällen som växte fram under 1800-talets senare decennier och kring sekelskiftet 1900. Industriområden ligger i anslutning till järnvägsområdet och affärs- och bostadshus återfinns längs tillfartsvägarna. I anslutning till dessa ligger egnahem och villor i trädgårdsmiljö med inslag av folkrörelsebyggnader.

Den äldsta bebyggelsen, med bland annat flera fina sekelskiftesvillor, ligger samlad i områdena närmast stationen och järnvägen. I den norra delen av samhället är det en ganska blandad bebyggelse med villor och enstaka flerbostadshus från olika tider.

Centrum ligger idag huvudsakligen söder om järnvägen med bland annat centrumanläggning, skola och flerbostadshus. Ytterligare åt sydväst ligger större villaområden från 50-talet och framåt.

Exempelsamling

I följande avsnitt har vi med utgångspunkt från inventeringen plockat ut exempel på byggnader från olika tider. Byggnaderna är utvalda för att de är goda representanter för sin tid och är i förhållandevis oförändrat skick. Byggnader förändras dock ständigt och därför finns detaljer även från senare tider hos de flesta exemplen.

Exemplen är uppdelade i tre kategorier: offentliga byggnader, flerbostadshus och enbostadshus. För enkelhetens skull har vi i det här arbetet definierat offentliga byggnader som byggnader dit allmänheten har tillträde, som sjukhus och kyrkor, eller som fyller en allmän funktion, som brandstation och vattentorn. Flerbostadshus är byggnader med flera lägenheter och följaktligen är enbostadshus byggnader med en lägenhet, som villor och kedjehus. Industribyggnader har uteslutits ur inventeringen eftersom de innebär en komplexitet som inte kunde komma till sin rätt inom projektet.

1940-talet

Offentliga byggnader

Tierps sjukhus

Sjukhuset i Tierp började byggas 1945–46. Den ursprungliga byggnaden ligger vänd mot Uppsalavägen. Bakom den byggdes samtidigt ett hus med personalbostäder.

Sjukhusbyggnaden är en tvåvåningsbyggnad med källare och sadeltak. Den har mycket enkel arkitektur med fasader av gult tegel och en- och tvåluftsfönster.

Tierps Sjukhus, Bergsgatan 1, Tierp, 1945

Folkets hus i Tobo

Kommunens största Folketshuskomplex återfinns i Tobo. Det byggdes 1944 och innehöll samlingsal, biograf, servering och vaktmästarbostad.

Byggnaden har en enkel funktionalistisk arkitektur med två förskjutna byggnadskroppar med putsade fasader. Byggnaden är numera i privat ägo.

Folkets hus, Tierpsvägen 23, Tobo, 1944

Edvalla kommunalhus

Hållnäshalvön var tidigare en egen kommun. År 1949 invigdes ett nytt kommunalhus i Edvalla.

Huset är en putsad tvåvåningsbyggnad med spröjsade fönster och port med tegelomfattning. Fullmäktigesalen utmärks i fasad genom fönsteromfattningar och en smäcker balkong. Arkitekturen är typisk för det sena 40-talet.

Fd kommunhus, Edvallavägen 12, Edvalla, 1949

Byggnaden innehåller idag bostäder och en samlingslokal.

Bruksgatan 11, Tobo, 1943

Ängsbacksvägen 2, Söderfors, 1947

Torggatan 7, Tierp, 1947

Tamms väg 11, Söderfors, 1949

Flerbostadshus

Funkishus

De flesta flerbostadshusen som byggdes under 1940-talet i Tierps kommun är små. Oftast har de bara två våningar med en eller två uppgångar i varje hus.

De byggdes ofta som så kallade smalhus, ibland så smala som åtta meter, vilket betyder att lägenheterna blir mycket ljusa. Att få in ljus och bygga sunda lägenheter var en viktig del i den funktionalistiska tanken.

Byggnaderna har enkel funktionalistisk arkitektur. Fasadmaterialet är enkel puts eller locklistpanel och taken är traditionella sadeltak täckta med tegel. Fasaderna är ljusa och fönstren är ofta i en kontrasterande färg, som mustigt grönt eller rött.

Karaktäristiska drag för dessa byggnader är två- och treluftsfönster utan spröjs, anspråkslösa men omsorgsfullt utformade detaljer, exempelvis smidesräcken, skärmtak över entréer och dörromfattning av tegel.

Reaktion mot funktionalismen

Mot slutet av 1940-talet kom en reaktion mot den renskalade funktionalistiska stilen som varit rådande sedan början av 30-talet.

De tidigare helt släta fasaderna livades upp med burspråk och andra detaljer. Man lade ner möda på vackra träportar och ibland fick husen återigen spröjsade fönster.

Enbostadshus

Egnahem

Egnahemsrörelsen hade funnits sedan slutet av 1800-talet och gav vanligt folk möjlighet att bygga en egen bostad. Egnahem från 1940-talet finns representerade på de flesta orter i kommunen.

Egnahemmen ligger ofta samlade i små områden eller vid en gata i det som då var samhällets utkant. Byggnadernas form och detaljer är inspirerade av funktionalismen men det är förenklat och anpassat till svenska förhållanden.

Husen är oftast små enplanshus med källare, lågt sadeltak och rektangulär planform, men det finns även områden med 1½-planshus med en mer kvadratisk plan. Fasaderna är vanligen stående träpanel eller eternit och taken är täckta med tegel.

Egnahemsbyggnaderna karaktäriseras av enkel arkitektur, ospröjsade tvåluftsfönster och höga entrétrappor. Detaljerna är ofta anspråkslösa men utformade med omsorg, exempelvis trapppräcken i smide eller enkla skärmtak över entréerna.

Funkisvillan

Under 1930-talet var funktionalismen den dominerande nya arkitekturstilen. Under 40-talet lever dess uttryck kvar och det finns några exempel i Tierps kommun på funktionalistiska villor från perioden.

Villorna är ofta stora kvadratiska byggnader i två plan och taket är

Hantverksgatan 9, Tierp, 1944

Soldatvägen 15, Tierp, 1945

Lejoncronas väg 8, Söderfors, 1947

Nöttövägen 12, Karlholmsbruk, 1946

Sveavägen 6, Tierp, 1943

Blomstervägen 9, 1942

ett flackt tälttak, så att hela byggnaden ser ut som en stor kub. Fasaderna är i ljus puts eller enkel träpanel. Fönstren är ofta placerade nära husets hörn.

Karaktäristiska drag, förutom byggnadskroppens form, är rundade former i balkonger och burspråk som kontrasterar mot kubens raka linjer, smidesräcken och stora fönsterrutor utan spröjs.

Småvillor

Mindre villor i en mer vardaglig funkisstil byggdes också. Byggnaderna är i ett plan med källare. Fasaderna är ofta putsade eller klädda med stående träpanel i ljusa färger. Taket är valmat och ibland finns mindre takkupor. Husen har enkla ospröjsade två- eller trelufts-fönster, som ibland är placerade nära husets hörn.

1950-talet

Offentliga byggnader

Posthuset

Vid Centralgatan i Tierp byggdes ett nytt telegraf- och postkontor, ritat av Länsarkitektkontoret i Gävle 1950.

Byggnaden har gula tegelfasader med diskreta tegeldetaljer som takfris, raka valv över fönster och omfattning kring trapphusfönstret. Framsidan domineras av en indragen entré som är klädd med marmor.

Idag inrymmer byggnaden en butik i gamla postlokalen.

Vattentornet

Tierps vattentorn är byggt med en kombination av betong och tegel och kröns av ett koppertak. Dekoren består av enkla geometriska figurer som var vanligt under 50-talet och den är gjord med olikfärgat fogbruk.

Vendels skola

Under 1950-talet byggdes många centralskolor i landet för att ersätta de gamla små byskolorna. Ett representativt exempel finns i Vendel. Den hette tidigare Hovgårdsbergs skola och är ritad av arkitekten Natanael Karlsson 1953.

Skolhuset är uppfört i rött tegel och har många av 50-talets karaktäristika bevarat, såsom arbetad träport med fönster, stor väggklocka, åttkantiga fönster och ett litet burspråk.

Posthuset, Centralgatan 16, Tierp, 1950

Tierps vattentorn, Grevegatan, 1953

Vendels skola, Hovgårdsberg, 1953

Månkarbokyrkan, Gunnarsbovägen 1, Månkarbo, 1958

Flisvägen 91, Karlholmsbruk, 1953

Gävlevägen 42, Tierp, 1954

Månkarbokyrkan

Med inflyttningen till tätorterna blev efterkrigstiden en stor kyrkobyggnadsperiod. Inte sedan medeltiden hade det byggts så mycket kyrkor i Sverige.

I Tierps kommun finns kyrkobygandet representerat i Månkarbokyrkan. År 1958 byggdes den gamla missionskyrkan till i klassisk 50-talsstil i rött tegel. Kyrksalens tillbyggnad fick högt sadeltak och fönster med färgat glas. Gaveln mot vägen dekorerades med lisener i tegel och ett vitt kors. Entrén blev en glasad träport med ett skärmtak och trappräcke i smide.

Flerbostadshus

Nyrealismen

Under efterkrigstiden kom en reaktion på funktionalismens vita hus och platta tak. Det ledde till att många hus fick mustiga kulörer och sadeltak som var mer anpassade efter svenska förhållanden. Den nya stilen kallas nyrealism.

På 1950-talet byggdes mest lamellhus med flera uppgångar i varje hus. De blev ofta lite större och bredare än tidigare. Det betydde att lägenheterna fick en mörkare kärna, där t ex badrum förlades mitt i huset utan fönster.

Fasaderna gjordes i puts eller tegel. Putsen kan vara genomfärgad, glittrande ädelputs, grov spritputs eller slätputs. Ofta markerades fönstren med tydliga omfattningar. På putsfasader gjordes de i avvikande struktur och kulör.

Utanpåliggande balkonger är vanligt, ofta med fronter av sinuskor-rugerad plåt med smidesdetaljer. Balkongerna är ibland placerade bredvid fönstret så att de inte skymmer ljuset in i rummet under.

Husen är ofta orienterade kring gröna gårdar och förhållandet mellan gård och hus var en viktig del i planeringen och arkitekturen. Lägenheterna planerades gärna så att husmor kunde ha uppsikt över barnen på gården från köket.

Karaktäristiskt för nyrealismen är de mustiga färgerna och entréer med smäckra skärmtak, omfattningar kring porten och omsorgsfullt utformade portar i trä med glas. Vanligt är tvåluftsfönster, ibland med förskjutet mittpost, och små mångkantiga fönster.

Stjärnhusen

Idealet under efterkrigstiden var att bygga hälsosamma bostäder. Ett led i detta var att få in mer ljus i bostäderna.

Att bygga trapphus var förhållandevis dyrt och därför ville man göra så många lägenheter per våningsplan som möjligt. För att kombinera detta utvecklades stjärnhuset. Då kunde man få tre lägenheter per våning samtidigt som alla lägenheterna fick ljus från två eller tre håll. Hustypen ger också intressanta gårdsformationer.

I Tierps kommun finns ett stjärnhus i Örbyhus. Detta har putsade fasader i flera färger och en mycket ovanlig, välvd takform av Törebo-dabågar, dvs böjda limträbalkar.

Torggatan 9, Tierp, 1955

Åsvägen 14, Månkarbo, 1959

Stjärnhus, Idrottsvägen 23, Örbyhus, 1956

Centralgatan 20, Tierp, 1958

Hagvägen 6, Örbyhus, 1955

Nygatan 28, Söderfors, 1956

Smältarevägen 1B, Söderfors, 1958

Centrumbebyggelse

Stadsplaneringen under 50-talet byggde på att man skapade små grannskap omkring ett litet eget centrum. Centrum markerades ofta med ett högt punkt- eller skivhus.

Tierp var för litet för att man skulle kunna bygga flera småcentra, men centrum markerades ändå med ett höghus. Ursprungligen var det tänkt att bli sju våningar högt, men det blev bara fyra.

Enbostadshus

Enplansvillor

Under 1950-talet byggdes ganska mycket villor. Generellt har husen blivit större och mer påkostade jämfört med 40-talets små egna hem.

Enplansvillorna är antingen rektangulära eller har en förskjutning så att byggnadskroppen delas upp i två delar. Husen har tegeltäckta sadeltak och ofta källare med garage.

Tegel blev det dominerande fasadmaterialet och en del hus putsades. Även de putsade husen har ofta detaljer i tegel, som dörr- och fönsteromfattningar. Fasaderna blir mer varierade. På en del av husen råder fortfarande strikt symmetri, men asymmetrisk fönsterplacering blir allt vanligare.

Karaktäristiska drag för 50-talsvillorna är omsorg om detaljer, smidesräcken som ibland är konstnärligt utformade, tegelomfattning kring dörr och fönster och mångkantiga småfönster.

1½-plansvillor

Lite större villor och egna hem byggdes vanligen som 1½-planshus med branta tegeltäckta sadeltak. Tegel och i viss mån puts var de dominerande fasadmaterialet, men fortfarande byggdes en del trähus.

Tegelhusen är de mest typiska och lättidentifierbara 50-talshusen, med det gula teglet, fönster- och dörr-omfattningar och mångkantiga småfönster. Balkong med smidesräcken är vanligt på gaveln eller vid en frontespis på framsidan och skapar då ofta en markerad entré.

Ljusa fasadkulörer var vanligast både på putsade hus och trähus. Trähusen är mer traditionella i sin utformning än tegelhusen med hänsyn till byggnadsmaterialet. Även de putsade husen tenderar att ha ett lite mer traditionellt utseende, men många av 50-talets karaktäristiska drag finns ändå.

Vinkelvägen 1, Skärplinge, 1954

Lillgatan 4, Karlholmsbruk, 1957

1960-talet

Karlholms vattentorn, Nöttövägen, 1960

Brandstation, Centralvägen 2, Skärplinge, 1963

Tierps Sjukhus, Bergsgatan 9, Tierp, 1964

Offentliga byggnader

Vattentornet Karlholm

Vattentornet i Karlholm byggdes runt 1960 för att säkra samhällets vattenförsörjning.

Tornet har drag från arkitekturstilen brutalismen, dvs en ärlighet i både material och konstruktion, inget göms eller förskönas. De funktionella elementen blir dekorativa. Ett exempel är hur spiraltrappan har blivit en skulptural effekt.

Brandstationen

Skärplinges brandstation byggdes 1963. Den är sammanbyggd med ett mindre flerbostadshus. Stationen är byggd i enkel 60-talsstil med fasader i gult tegel, utan fönsteromfattningar eller andra dekorativa element. Slangtornet är den mest omsorgsfullt utformade delen med fält avdelade med tegelband.

Sjukhuset

Tierps sjukhus fick en stor ny byggnad på 60-talet. Den hade ritats av KW Ottesens Arkitektkontor 1963–64. Byggnaden placerades bakom den ursprungliga, vid Bergsgatan.

Byggnaden har ett karaktäristiskt högt koppartak och fasader i gult tegel. Fasaden mot sjukhusparken är putsad i brungrått och indelad i fält av ljusare band. Den fasaden vetter nu mot en innergård sedan ytterligare byggnader tillkommit. Fönstren har en smal vädringsruta, vilket är typiskt för 60-talet.

Polishuset

Polisväsendet i Sverige förstatligades år 1965. Då uppstod ett behov av nya polishus på många håll. I Tierp byggdes ett nytt polishus 1968.

Det är en rektangulär trevåningsbyggnad i brunt tegel. Byggnadens avsaknad av takutsprång betonar dess enkla, raka linjer och geometriska form. Byggnadens dekor består helt av den repetitiva estetik som fönstersättningen och de teglade fönsterbröstningarna utgör.

Aspenskolan

Skolbyggandet förändrades en hel del mellan 50- och 60-talen. Från solida flervåningsbyggnader blev det vanligt med större komplex med byggnadsvolymer som lagts till varandra som byggklossar.

Aspenskolan som byggdes 1968 är ett exempel. Planen är tidstypisk med en rad flyglar med undervisningssalar för god dagsljusbelysning. Byggnaden är uppförd i rött tegel med flacka tak och fönster med överruta och förskjutna mittpost.

Flerbostadshus

Centrumbebyggelse

I de allra centralaste delarna byggde man i början av 60-talet flerbostadshus med butiker i bottenvåningen. Det var en del i att skapa en stadsmässighet även på mindre orter.

Bottenvåningen skiljer sig helt från de övre bostadsvåningarna. Buti-

Polishuset, Torggatan 4, Tierp, 1968

Aspenskolan, Palmgatan 7-9, Tierp, 1968

Centralvägen 1A-C, Skärplinge, 1960

Norra Esplanaden 2-4, Tierp, 1961-62

Centralgatan 6, Tierp, 1964

Skolvägen 2, Örbyhus, 1964

Södra Esplanaden 10, Tierp, 1965

kernas fasader utgörs till största delen av skyltfönster. Mellan fönstren kan fasaden vara klädd med sten, kakel eller något annat som avviker från resten av huset.

De övre våningarna skiljer sig inte från tidens bostadsbebyggelse i övrigt. Fasaderna är oftast i tegel, någon gång putsade. Fönstren har en smal vädringsruta i sidan och balkongerna är indragna i fasaden.

Lamellhus

Flerbostadshus byggdes vanligtvis som lamellhus under 60-talet i Tierps kommun. Husen är ofta placerade i liv med gatan för att skapa ett stadsmässigt gaturum.

I de flesta fall är byggnaderna tre våningar höga. Taken blev flackare igen, oftast i form av sadeltak men pulpettak blev också vanligt. Ofta har de ingen eller mycket liten takfot.

Putsade fasader, som varit vanliga under tidigare decennier, blev allt mer sällsynta och tegelfasaderna tog över. Mot slutet av 60-talet kom också det nya fasadmaterialet kalksandsten, vita fasadstenar som ofta kallas mexitegel.

Fönster med en smal vädringsruta i sidan är dominerande. Balkongerna är indragna i fasaden eller avskärmade med kraftiga väggar. Porten är ofta indragen så att ett naturligt skärmtak bildas.

Rent dekorativa element är mycket ovanliga, utan arkitekturen är mycket rationell och funktionsinriktad.

Större bostadsområden

All bostadsbebyggelse under perioden 1965–74 ingår i miljonprogrammet, beslutet att en miljon bostäder skulle byggas på 10 år. För många har begreppet dock blivit synonymt med de storskaliga förorterna.

Tierp är för litet för att ha några egentliga förorter, men parallellt kan dras till de lite större områdena med flerbostadshus i utkanterna av Tierp och Örbyhus.

Byggnaderna är i allmänhet långa tvåvåningsbyggnader med flacka pulpet- eller sadeltak. Många av husen har loftgångar eftersom det var ett sätt att bygga billigare. Det innebär nämligen att ett trapphus kan försörja fler lägenheter.

Husen är placerade i grupper på en grönyta. Ofta har man jobbat med trafikseparering, så att bilar hålls utanför området och det finns ett separat nät av gång- och cykelvägar inom området.

Arkitekturen blev allt mer anpassad efter ett rationellt byggande med standardiserade moduler och prefabricerade element. Fasaderna är repetitivt uppbyggda och saknar dekorativa element.

Enbostadshus

Tegelvillor

Småhusbyggandet under 1960-talet utvecklades vidare ur 50-talets tegelvillor. Arkitekturen förenklades och husen blev lite större. I de flesta orter i Tierps kommun,

Mattiasgatan 10B, Tierp, 1967

Bondegatan 3, Tierp, 1969

Blomstervägen 4A-D, Örbyhus, 1969

Vretvägen 21, Karlholmsbruk, 1963

Liljevägen 3, Tierp, 1964

Tallmovägen 20, Mehedeby, 1969

Smedsvägen 1-17, Söderfors, 1962

Skogspromenaden 5, Örbyhus, 1965

liksom på många håll i Sverige, är detta den vanligaste hustypen.

Vanligast var enplanshus med rektangulär planform och sadeltak. Tidigare hade de allra flesta hus källare. Det är fortfarande vanligt, men under 60-talet blir allt fler hus källarlösa.

Under första delen gjordes fasaderna nästan uteslutande i gult eller rött tegel, men under senare delen av 60-talet kom fasadmaterialet kalksandsten, vanligen kallat mexitegel. Då började man också kombinera teglet med andra material, som gavelrösten i trä. Betongpannor började vid det här laget slå ut tegelpannorna som det dominerande takmaterialet.

Karaktäristiskt för 60-talets tegelvillor är en enkelhet i formspråket, t ex inga fönsteromfattningar, enkla smidesräcken, taket utdraget istället för separata skärmtak över altan eller entré. Fönstersättningen är asymmetrisk med tvålufts-fönster utan spröjs och flera fönster samlade till ett fönsterparti. Ytterdörren är vanligen i teak med sidoljus.

1½-planshus

Enstaka hus byggdes i 1½ plan. Dessa följer samma arkitektoniska principer som enplansvillorna, med enkla tegelfasader och tvålufts-fönster.

Det finns dock exempel med lite mer klassicerande drag, t ex pelare som bär upp balkongen. Dessa byggnader är i regel lite mer påkostade och har även mer moderna detaljer, som perspektivfönster.

Villor med platt tak

Under 1960-talet återupptogs det funktionalistiska idealet med platta tak. Med hänsyn till det svenska klimatet byggdes villorna med flacka pulpettak, ofta med fall åt olika håll.

Tegel är det vanliga fasadmaterialet, men det är ofta inslag av puts, träpanel eller annat material.

Byggnaderna är låga, ofta utan källare. Fasaderna får därmed en horisontalitet. Ibland betonas horisontaliteten ytterligare av att huset har en sarg i liggande mörk träpanel längst upp vid taket.

Kidronvägen 11, Söderfors, 1965

Villavägen 4, Örbyhus, 1968

1970-talet

Kommunhuset, Centralgatan 7, Tierp, 1973

Borgenskyrkan, Södra Esplanaden 13, Tierp, 1976

Vårdcentral m m, Torget 1, Skärplinge, 1979

Offentliga byggnader

Kommunhuset

Kommunhuset i Tierp byggdes inför kommunsammanslagningen 1974, då sju småkommuner blev dagens Tierps kommun. Huset är ritat av Kaj Sucksdorf.

Framsidan domineras av fullmäktigesalen som skjuter ut i vinkel över entrén och vilar på pelare. Byggnaden har fasader i mörkbrunt tegel och fönsterband där fönstren separeras av betongelement i relief.

Borgenskyrkan

Borgenskyrkan är Tierps missionskyrka. Den byggdes år 1976 och ritades av arkitekten Helmer Flensborn.

Byggnaden har tydliga referenser till traditionellt kyrkobyggnad med det höga branta taket, täckt med falsad kopparplåt, och de spetsiga färgade fönstren på långsidan. Visuellt sett lättar taket från byggnaden genom att ett fönsterband är placerat längs takfoten.

Vårdcentral

År 1979 fick Skärplinge en ny byggnad för bl a vårdcentral och post. Byggnaden är uppförd i mörkbrunt tegel kombinerat med mörk träpanel och mörka fönsternickerier på ett sätt som kommit att bli synonymt med 1970-talet. De färgglada dörrarna är också vanligt förekommande vid den tiden.

Tingshuset

Postmodernismen kom under 70-talet och blomstrade på 80-talet. Stilen är en reaktion på modernismens raka, enkla linjer och funktionsstyrda former. Man återupptog också klassicistiska former på ett nytt, lekfullt sätt, som t ex upphöjda halvrundera fönster.

Tingshuset är ritat av Arne Svensson och byggdes 1978-80. Byggnaden är postmodernistisk med många byggnadskroppar och kraftigt markerat tak. Sättet att smeta ut fogarna över fasadteglat var också nytt.

Tingshuset, Gävlevägen 25, Tierp, 1978-80

Centralgatan

Centralgatan i Tierp fick ett nytt utseende under 1970-talet. Flera större butikslokaler uppfördes och arkader byggdes på flera ställen för att ge en väderskyddad miljö för gående.

Byggnaden där bl a Systembolaget finns är i mycket typisk för gatan. Mest karaktäristisk är övervakningens bruna plåtfasad och arkaden med kakelklädda pelare därunder.

Butiks- och kontorsbyggnad, Centralgatan 14, Tierp, 1973

Flerbostadshus

När det gäller flerbostadshusen i Tierp finns det ingen arkitektonisk distinktion mellan 1960- och 70-talen. Det som byggdes fortsatte i precis samma tradition som det sena 60-talet. Däremot minskade byggnationen av flerbostadshus drastiskt efter decenniets första år.

Fortfarande är byggnaderna oftast två, ibland tre våningar höga. Fa-

Kyrkogatan 9, Tierp, 1972

Tvärvägen 2, Skärplinge, 1972

Bruksgatan 4, Tobo, 1977

Köpstavägen 6, Skärplinge, 1971

Aspvägen 3, Karlholmsbruk, 1973

sadmaterialet är tegel eller kalksandsten (mexitegel).

Arkitekturen är enkel utan dekorativa element. Den var till stor del en produkt av och anpassad till det rationella byggandet med standardiserade moduler och prefabricerade element.

Loftgångar är vanligt och balkongerna är oftast indragna i fasaden. Den vanligaste fönstertypen är alltjämt perspektivfönster med en smal vädringsruta i sidan.

Placeringen av byggnaderna är ofta fri på en grönyta och inte i gatuliv. Trafiksepareringen är fortfarande ett viktigt inslag i planeringen.

Enbostadshus

Tegelvillor

Byggandet av flerbostadshus minskade under 70-talet i Tierps kommun, men däremot var det fortfarande ett mycket stort tryck på att bygga enbostadshus. Under tidigare perioder var byggandet ganska likriktat, men nu blir det en större variation av hustyper. Både material och form började förändras. Traditionen från 50–60-talen med enplans tegelvillor var dock alltjämt stark.

Husen blev större och den rektangulära formen var inte längre allena rådande, utan det byggdes även många vinkelbyggnader. En del hus byggdes med källare men det var vanligare utan.

Sadeltak var fortfarande vanligast, men många hus byggdes också

med valmat tak. Taken är så gott som alltid täckta med betongpannor. Husen ger ett lite klumpigare intryck än tidigare perioders byggnader, inte bara för att husen nu är större, utan också för att takfoten ofta är inbyggd.

Under 1970-talets första år byggdes fortfarande en del villor i traditionellt rött eller gult tegel, men det blev mer och mer ovanligt. Allt fler av husen fick fasader i mörkbrunt tegel eller kalksandsten (mexitegel). Detta kombinerades ofta med gavelrösten och partier kring fönster av trä eller andra material.

Tvåvåningsvillor med balkong

Storleken på villor har kontinuerligt vuxit under hela efterkrigstiden och under 70-talet byggdes en hel del tvåvåningsvillor. Utmärkande drag är den stora balkongen som löper längs hela framsidan.

Sett till arkitekturstilen är dessa hus mycket lika enplansvillorna ovan. De har fasader i mörkt tegel eller kalksandsten kombinerat med träpartier, sadeltak täckt med betongpannor och en enkel arkitektur med få dekorelement.

Platt tak

Under 60-talet hade man tagit upp idealet från funktionalismen att bygga hus med platt tak. Detta lever kvar och utvecklas under 1970-talet.

Det platta taket är mycket vanligt på garage, men det byggs även bostadshus med platt tak. Oftast är det enplansvillor i mörkt tegel eller kalksandsten (mexitegel) med en

Gjuterivägen 3, Månkarbo, 1975

Aspvägen 7, Karlholmsbruk, 1974

Parkvägen 20, Tobo, 1975

Lövåsvägen 17, Tierp, 1970

Gustavsgatan 9A-B, Tierp, 1971

Tallmovägen 32, Mehedeby, 1977

John G:s väg 15, Månkarbo, 1976

Libbarbovägen 73, Örbyhus, 1976

träsbarg som döljer den lilla lutningen som vattenavrinningen kräver.

I vissa fall fjärrmar sig byggnaderna ganska långt ifrån den traditionella bilden av ett hus. När husen inte har något synligt tak eller takutsprång blir det möjligt att göra huskroppar som ser ut som byggklossar staplade på varann.

1½-plansvillor

Under 1970-talet byggdes mycket 1½-planshus med branta sadeltak. Dessa byggdes ofta i tegel med träpanel på gavelröstena. Ännu vanligare var dock att husen byggdes i trä och hela fasaderna kläddes med lockpanel.

Trähus hade under ett par decennier varit ovanliga, men fick nu en renässans. Med trähusarkitekturen började också en del traditionella detaljer komma tillbaka, som spröjsade fönster, fönsterluckor och farstukvistar.

Med trähusbyggandet följde också att färgsättningen förändrades. Stenhusens färgskala gick ofta i brunt-vitt-gult och följde de kulörer som var möjliga att åstadkomma i fasadstenar och tegel. Träfasaderna kunde målas i helt andra kulörer, och man valde ofta färger som blått och grönt.

Det mest karaktäristiska för hus-typen är det branta taket. Ofta finns en indragen balkong på gaveln. På gavel utan balkong finns två tättsittande fönster. Tegelhusen går i de murriga tegelfärgerna med mycket brunt, medan trähusen är målade i starka och ganska klara färger.

Grupphusbebyggelse

För att mätta den stora efterfrågan på småhus byggdes på många håll grupphusområden, dvs större områden med likadana hus.

Grupphusen finns i många olika former. I Tierps kommun finns områden med låga enplanshus såväl som 1½-planshus. Tomterna är små för att få in så mycket hus som möjligt, ibland byggdes de som kedjehus för att vinna ytterligare utrymme.

Husen i grupphusområdena är ofta lite enklare utformade än de styckebyggda villorna. Materialen är i de flesta fall enkla, fasader av träpanel och tak av eternit eller plåt, även om det också finns områden med tegelhus.

De karaktäristiska dragen för dessa hus är enkelhet i arkitektur, form och material, större områden med likadana hus, tät bebyggelse och små tomter.

Mänstavägen 66, Örbyhus, 1973

Buntvägen 5, Mehedeby, 1977

Byggnadsförteckning

Tierp

Offentliga byggnader

Tierps Sjukhus, Bergsgatan 1, 1945
Posthuset, Centralgatan 16, 1950
Tierps vattentorn, Grevegatan, 1953
Tierps Sjukhus, Bergsgatan 9, 1964
Polishuset, Torggatan 4, 1968
Aspenskolans, Palmgatan 7-9, 1968
Kommunhuset, Centralgatan 7, 1973
Butik/kontor, Centralgatan 14, 1973
Borgenkyrkan, Södra Esplanaden 13, 1976
Tingshuset, Gävlevägen 25, 1978-80

Flerbostadshus

Torggatan 7, 1947
Gävlevägen 42, 1954
Torggatan 9, 1955
Centralgatan 20, 1958
Norra Esplanaden 2-4, 1961-62
Centralgatan 6, 1964
Södra Esplanaden 10, 1965
Mattiasgatan 10B, 1967
Bondegatan 3, 1969
Kyrkogatan 9, 1972

Enbostadshus

Sveavägen 6, 1943
Hantverksgatan 9, 1944
Soldatvägen 15, 1945
Liljevägen 3, 1964
Lövåsvägen 17, 1970
Gustavsgatan 9A-B, 1971

Edvalla

Offentliga byggnader

Fd kommunalhus, Edvallavägen 12, 1949

Karlholmsbruk

Offentliga byggnader

Karlholms vattentorn, Nöttövägen, 1960

Flerbostadshus

Flisvägen 91, 1953

Enbostadshus

Nöttövägen 12, 1946
Lillgatan 4, 1957
Vretvägen 21, 1963
Aspvägen 3, 1973
Aspvägen 7, 1974

Mehedeby

Enbostadshus

Tallmovägen 20, 1969
Tallmovägen 32, 1977
Buntvägen 5, 1977

Månkarbo

Offentliga byggnader

Månkarbokyrkan, Gunnarsbovägen 1, 1958

Flerbostadshus

Åsvägen 14, 1959

Enbostadshus

Gjuterivägen 3, 1975
John G:s väg 15, 1976

Skärplinge

Offentliga byggnader

Brandstation, Centralvägen 2, 1963
Vårdcentral m m, Torget 1, 1979

Flerbostadshus

Centralvägen 1A-C, 1960
Tvärvägen 2, 1972

Enbostadshus

Vinkelvägen 1, 1954
Köpstavägen 6, 1971

Söderfors

Flerbostadshus

Ängsbacksvägen 2, 1947
Tamms väg 11, 1949

Enbostadshus

Lejoncronas väg 8, 1947
Nygatan 28, 1956
Smältarevägen 1B, 1958
Smedsvägen 1-17, 1962
Kidronvägen 11, 1965

Tobo

Offentliga byggnader

Folkets hus, Tierpsvägen 23, 1944

Flerbostadshus

Bruksgatan 11, 1943
Bruksgatan 4, 1977

Enbostadshus

Parkvägen 20, 1975

Vendel

Offentliga byggnader

Vendels skola, Hovgårdsberg, 1953

Örbyhus

Flerbostadshus

Idrottsvägen 23, 1956
Skolvägen 2, 1964
Blomstervägen 4A-D, 1969

Enbostadshus

Blomstervägen 9, 1942
Hagvägen 6, 1955
Skogspromenaden 5, 1965
Villavägen 4, 1968
Mänstavägen 66, 1973
Libbarbovägen 73, 1976

Litteraturtips

Björk, Cecilia, Per Kallstenius, och Laila Reppen. *Så byggdes husen 1880-2000 : arkitektur, konstruktion och material i våra flerbostadshus under 120 år*. ISBN 91-540-5888-0. Stockholm : Formas, 2003.

Björk, Cecilia, Lars Nordling och Laila Reppen. *Så byggdes staden : stadsbyggnad, arkitektur, husbyggnad*. ISBN 978-91-7333-282-8. Stockholm : Svensk byggtjänst, 2008.

Björk, Cecilia, Lars Nordling och Laila Reppen. *Så byggdes villan : svensk villaarkitektur från 1890 till 2010*. ISBN 978-91-540-6005-4. Stockholm : Formas, 2009.

Brunnström, Lisa. *Det svenska folkhemsbygget : om Kooperativa förbundets arkitektkontor*. ISBN 91-86050-62-1. Stockholm : Arkitektur, 2004.

Caldenby, Claes (red.). *Att bygga ett land : 1900-talets svenska arkitektur*. ISBN 91-540-5813-9. Stockholm : Byggeforskningsrådet, 1998.

Hall, Thomas (red.). *Rekordåren : en epok i svenskt bostadsbyggande*. ISBN 91-7147-568-0. Karlskrona : Boverket, 1999.

Roos, Britta och Hanna Gelotte (red.). *Hej bostad : om bostadsbyggande i Storstockholm 1961-1975*. ISBN 91-7281-148-X. Stockholm : Länsstyrelsen i Stockholms län, 2004.

Rudberg, Eva. *Folkhemmets byggande : under mellan- och efterkrigstiden*. ISBN 91-7156-097-1. Stockholm : Svenska turistföreningen, 1992.

Svedberg, Olle. *Planerarnas århundrade : Europas arkitektur 1900-talet*. ISBN 91-86050-39-7. Stockholm : Arkitektur, 1996.

Tierp tar tillvara : reviderat kulturmiljöprogram för Tierps kommun 2001. ISBN 91-631-2208-1. Tierp : Tierps kommun, 2002.

Modernismen - ett kulturarv

Industrialisering, urbanisering och välfärdssamhälle. Det ledde till en explosionsartad byggvåg mellan 1940- och 70-talet. Majoriteten av husen i våra samhällen idag är byggda under just den tidsperioden.

Men hur ser egentligen den modernistiska bebyggelsen ut? Vad är dess kännetecken och karaktärsdrag? Och finns det verkligen ett kulturhistoriskt värde i dessa byggnader?

I den här skriften presenteras den modernistiska bebyggelsen i Tierps kommun. Detta ska inte ses som en arkitekturguide, utan snarare en folklig arkitekturhistoria med utgångspunkt i vår kommun.

Arkitekturhistorien beskrivs här genom en rad exempel hämtade från kommunen, utvalda för att de är typiska representanter för sin tid.

